

ACTA

AZ EGYHÁZPOLITIKAI TÖRVÉNYEK
EVANGÉLIKUS SZEMSZÖGBŐL NÉZVE

BOLERATZKY LÓRÁND
egyetemi magántanár (PPKE JÁK)

Az öt egyházpolitikai törvény¹ – a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. tc., a gyermekek vallásáról szóló 1894. évi XXXII. tc., az állami anyakönyvekről szóló 1894. évi XXXIII. tc., a vallás szabad gyakorlatáról szóló 1895. évi XLIII. tc., illetve az izraelita vallás bevetté nyilvánításáról szóló 1895. évi 42. tc. – jelentőségét aligha lehet vitatni. Ezek közül kétségkívül a legnagyobb jelentőségűnek a házassági jogról szóló törvény tekinthető, amely a házasságkötés polgári intézményét vezette be. Erre tekintettel fejtegetéseink elsősorban ezzel kapcsolatosak.

A reformáció előtt a házasság megkötését és a házassági köteléki bíraskodást nagyrészt a római katolikus kánonjog szabályozta. Ez a helyzet a reformáció elterjedésével csak később változott meg oly módon, hogy a protestánsok egymás közötti házasságukat saját lelkészük előtt köthessék meg, valamint az, hogy a római katolikus féllel is – ebben az esetben azonban mindig a római katolikus lelkész előtt – házasságot köthessenek. Az ilyen házasságokból eredő köteléki perek azonban mindig a római katolikus egyházi bíraskodás szabályai szerint maradtak. Ebben az időben alakult ki a görög keleti román és szerb egyházak különálló, és egymástól is különböző házassági jogi gyakorlata.²

II. József alkotmányellenes nyílt parancsa 1786-ban ezt a helyzetet gyökeresen megváltoztatta, fenntartva ugyan a házasságkötés egyházi alakját, azonban kötelezővé téve az állami köteléki bíraskodást, a római katolikusokra nézve a házasság felbonthatatlanságának kimondásával. Az alkotmányosság visszaállítása után az 1790–1791. évi XXVI. és XXVII. tc. a házassági jogot ismét visszahelyezte az egyházak szabályozásának körébe. Mivel azonban a két protestáns egyház házassági jogszabályi rendelkezéssel és bírói szervezettel nem rendelkezett, rájuk nézve a

¹ VLADÁR GÁBOR: *Magyarország hatályos törvényei. III.* Budapest, 1944.

² ARATÓ ISTVÁN: Vissza a régi házassági joghoz? *Keresztény Igazság*, 1944/7, 148.

József-féle szabályozást ideiglenesen fenntartotta, utóbb pedig a vegyes házasságoknak protestáns lelkész előtti megkötését is lehetővé tette.³

Erdélyben a tordai országgyűlésnek a vallásszabadságot elismerő álláspontja következtében a négy bevett (római katolikus, református, evangélikus és unitárius) egyház, valamint a görög keleti egyház házassággkötési joga régi idők óta elismert volt.⁴

A történeti fejlődés a magyarázata annak, hogy az 1894. évi XXXI. tc. előtt – a zsidók külön jogát nem tekintve – hétféle keresztyén egyházi jog volt érvényben: a római katolikusokra nézve az ország egész területén a kánonjog, a magyarországi evangélikusokra és reformátusokra a József-féle nyílt-parancs, az erdélyi evangélikusokra az 1870-ből való „Eheordnung für die evangelische Landeskirche A.B. in Siebenbürgen”, az erdélyi reformátusokra Bod Péternek az 1763-ban közzétett és törvényerőre emelkedett „Synopsis iuris connubialis” (Házassági törvényrajz) című műve, az unitáriusokra az ország egész területén az 1889. évi egyházi törvény a házassági jogról, végül a görögkeleti román és szerb egyházak két különböző joga.⁵

Ez a sokféle házassági jog egymással ellentétes rendelkezéseket is tartalmazott. Így a házassági fejlett kor, a házassági akadályok, illetve a házasság felbontása tekintetében szembevető eltérések voltak.

A házassági fejlett kor tekintetében a férfiakra 14–22, a nőkre 12–15 évig terjedő különböző korfokokozatok egész sorát mutatják. A házassági akadályok is sokszor csak az illető egyházra voltak jellemzők. Így pl. a kánonjogban az egyházi rend, ünnepélyes fogadalom és a kereszteléssel létrejövő lelki rokonság, az erdélyi evangélikus jogban az érvényes eljegyzés, az unitáriusoknál az egyik fél rangjának vagy társadalmi állásának hamis előadása, a görögkeleti egyházban a hetedízigleni rokonság, vagy szerzetesi fogadalom. De még nagyobb volt az eltérés a házasság felbontása terén. A római katolikus kánonjog szerint a házasság általában felbonthatatlan, a többi egyház szerint elvileg felbontható. A protestáns egyházak házassága „leküzdhetetlen ellen-szeny”, az erdélyi evangélikusoké az egyik házastárs kilépése, vagy legalább 3 éve tartó elmebetegség miatt, a görögkeleti szerbeknél bizonyos esetekben gyógyíthatatlan elmebetegség vagy ragályos betegség, a görögkeleti románoknál a férj püspökké választása vagy az államfő elleni összeesküvés miatt is felbontható volt. Emellett a közös jellegű bontó okok (pl. hűtlen elhagyás) eltérő szabályozása is részleteiben sok eltérést mutatott.⁶

A különböző jogok sokfélesége igen visszaes helyzeteket teremtett. Az ilyen házasságok megkötése elvileg nem volt kizárt, mégis az érvényességi akadályok sokfélesége miatt előfordulhatott, hogy a házasság egyik félre érvényesen létrejött, a másikkra azonban nem.

³ ARATÓ i. m. 149.

⁴ Az erdélyi jogszabályok az 1968. XLIII. tc. szerint az unió után is hatályban maradtak.

⁵ ARATÓ i. m. 149.

⁶ ARATÓ i. m. 149–150.

A különböző jogok szerint ugyanazon félnek más-más, vagy egyszerre több házastársa is lehetett. Elképzelhető, hogy ez a zavar a házassági vagyoni jog, a gyermekek törvényessége, a nő névviselése, az öröklési rend, vagy a kettős házasság büntetési terén megoldhatatlan kérdést vetett fel. Az 1868. LIII. évi áttérési törvény pedig lehetővé tette, hogy valaki az eredetileg felbonthatatlan házasságot felbonthatóvá, vagy felbonthatóságát legalábbis nehezebbé, avagy könnyebbé tegye.⁷

Deák Ferenc a polgári házasság két fajtáját különbözteti meg: a kötelezőt és a fakultatívat. Ezek közül az utóbbit helyteleníti, azért is, mert ebben az esetben kétféle minőségi kategóriáról van szó: az egyikbe azok tartoznak, amelyeket kánonjogi lag helyeselni lehet és megköti az egyház, míg a másik házasságot kénytelenségből kötnék meg.⁸

A két protestáns egyház, illetve az egyetemes evangélikus közgyűlés együtt törekedett a vallásügyi törvényjavaslatok elkészítésére, melynek során természetesen figyelembe vették az egyházkerületek észrevételeit.⁹

Az egyházpolitikai törvények Szilágyi Dezsőnek, „a nagy igazságügyi miniszternek” életműve volt. Abban az izgalmas parlamenti harcban, melyet a házban és azon kívül megvívta, leginkább Wekerle Sándor miniszterelnök és gr. Csáky Albin kultuszminiszter tüntették ki magukat.

A főrendiház ugyan leszavazta kezdetben a törvényjavaslatot, s a király megtagadta a főrendek tömeges kinevezését az elfogadás érdekében, de amikor Wekerle Bécsből visszajött Budapestre, az egyetemi ifjúság kifogta lovait, és diadalmenetben vontatta kocsiját. „Budapest kész lett volna meghalni – írja Herczeg Ferenc *Emlékezéseiben* –, hogy győzelemre segítse azt, amit akkor haladásnak és felvilágosodásnak neveztek.”¹⁰

Az emberek azt mondták: Elég volt a középkorból! – és akkora lelkesedést sem azelőtt, sem azóta senki sem látott. A király végül is engedett az egész nemzet óhajának, és a közvélemény óriási nyomása alatt a főrendiház 128:124 ellenében másodsorra megszavazta a törvényt. A kormány, amelyet akkor „nagy kormánynak” neveztek, a magyarság örömujjongása közepette megalkotta a zsidó-keresztény házasságot engedélyező jogszabályt.

Az evangélikus egyház azonban nagy aggodalommal fogadta a gyermekek vallásáról szóló 1894. évi XXXII. tc.-et, amely a különböző vallású házasulandók között a gyermekek vallására vonatkozó megegyezést, az un. ‘reversális’ joghatályosságát elismerte, és ezt sokan visszaélésnek minősítették. Az evangélikus egyház ugyanis századokon keresztül küzdött ellene, és mindig a „sexus sequitur sexum” elvének fenntartása mellett nyilatkozott.

⁷ ARATÓ i. m. 150

⁸ RÁCZ LAJOS: Állam és egyház Deák Ferenc korában. In SZABÓ ANDRÁS: *Deák Ferenc emlékezete*. Budapest, 2003, 70.

⁹ MIKLER KÁROLY: *Magyar evangélikus egyházjog*. Budapest, 1906, 112.

¹⁰ HERCZEG FERENC: *Emlékezései*. Budapest, 1985, 291, 308.

Az evangélikus egyház zsinatának 1892. november 24-i ülésén terjesztette elő dr. Sztehló Kornél a polgári házasságra vonatkozó emlékiratát. Sokan a kötelező polgári házasságról szóló törvénytervezet compenzációjaként tüntették fel a „sequi sequiter sexum” elvének feladását, vagyis a reversális adásának joghatállyal való felruházását. Pedig compenzációt hasztalan keresünk benne, mert a kötelező polgári házasság, mint szabadelvű intézmény megvalósításáért a protestáns egyházak minden érdek nélkül, sőt anyagi károsodásuk biztos tudatában küzdöttek.¹¹

Sztehló Kornél zsinati emlékirata két részből állt: az első cím a protestáns egyházak álláspontja a kötelező polgári házasságot illetően, a másodiké a házassági jog jelenlegi állapota.¹²

Az emlékirat megállapítja, hogy bár a protestáns egyházak a házasságot szentségnek nem tartják, ennek az intézménynek valláserkölcsi természetét és isteni vonatkozását mindig vallották, és azt tartja, hogy az újtestamentumban kifejtett keresztyén felfogás a házasságról minden keresztyén államra nézve irányadó, és hogy az abban megvetett alapelvek kötik a keresztyént, legyen ő pap, bíró, vagy törvényhozó. Bármily polgári törvényt hozunk tehát a házasságról, ezen alapelveket a keresztyén törvényhozásnak figyelmen kívül hagyni nem szabad. A katolikus felfogás szerint csak az egyház szabályozhatja a házasságot, mint szentséget. A protestáns egyház átengedi a házassági törvényhozást az államnak. Csak azt követeli, hogy ez utóbbi az Isten igéjétől áthatva, a keresztyén valláserkölcsi törvény épségben tartásával szabályozza a házasságot. A zsinat határozata szerint: „Amennyiben Krisztus Urunknak a házasságra vonatkozólag tett, és újtestamentumban foglalt elvi kijelentései úgy, mint azokat az ágostai hitvallású evangélikus egyház magyarázza, épségben tartatnak, az állam ezen törekvését a keresztyén vallás elveibe és tanaiba ütközőnek nem tartja, megköveteli azonban híveitől, hogy a házasságnak polgári úton való megkötése után frigyöknek egyházi megáldása végett illetékes lelkészöknél jelentkezzenek.”¹³

A házassági jog jelenlegi magyarországi állapotával kapcsolatban az emlékirat megállapítja, hogy az eddig egyházi ügy volt és a József-féle nyílt parancs annyiban sérelmes az egyházra, hogy a ‘cultus disparitas’ házassági akadály a keresztyén és zsidók közti házasságra nézve az egyház tanítása szerint nem áll fenn.¹⁴

Az evangélikus egyház zsinata az 1893. február 10-i harmadik ülészakán fogadta el az evangélikus egyháznak a polgári házasságra vonatkozó vegyes bizottsági állásfoglalását, melyet dr. Győry Elek egyetemes főjegyző terjesztett elő.

A zsinat a házassági ügyeket, mind a két egyházat (evangélikus és református) közösen érdeklőnek ismeri el, de mivel ezek az ügyek mai állásukban elsősorban állami szempontból bírálандók el, állami feladatnak tekintendők. Tudjuk, hogy a házasság létesíti a családot, a társadalom első láncszemét, s a vele kapcsolatos érdekek a

¹¹ MIKLER i. m. 114.

¹² THÉBUSZ JÁNOS: *A magyarországi ág. hitv. ev. egyház 1891–94-iki országos zsinatának története*. Budapest, 1895, 367.

¹³ THÉBUSZ i. m. 369.

¹⁴ THÉBUSZ i. m. 371.; BARCZA BÉLA: *Az egyházpolitikai törvények következményeiről*. *Evangélikus Nap-tár*, 1996, 68–70.

legsorosabb kapcsolatban érintkeznek a valláserkölcsei érzület ápolásával is. Nem lehet pótolni azt az erőt, amelyet a vallás és erkölcsösség a társadalmi rend, a jog és igazság támogatására nyújt. Az egyház feladata, hogy a házassággal járó belső erkölcsi erőt erősítse. A kölcsönös egymásra utaltság, és hogy a házasság és a családi ügyek sem kizárólag az egyháznak, sem kizárólag az államnak gondoskodása alá nem tartoznak, kifejezést nyert a történelmi fejlődés folyamán, ma azonban elsősorban az állami törvényhozás keretébe tartozik mégis. Egyúttal, vagy egészen külön az egyházi törvényalkotás keretében is megjelenik, bár eleinte a vallás keretei közé tartozott.¹⁵

Luther is belátta, hogy az egyház nem követelhet magának kizárólagos jogot ama feladatokra nézve, amelyek az állami feladatok közé tartoznak. A házasság ügye elsősorban állami szempontok szerint bírálendő el, ez elveinkbe nem ütközik. Ha ez a rendezés nem következik be, akkor viszont nem mondhatunk le arról, hogy az egyház rendezze ezt. Luther is polgári szerződésnek nevezte a házasságkötést.

Az egyházpolitikai kérdések napirendre tűzését Csáky Albin az elkeresztelési botrányok miatt szorgalmazta, minthogy a katolikus papok a vegyes házasságból származó gyermekeket katolikusoknak anyakönyvezték. A katolikusok ezért a polgári házasság időszerűtlenségét és dogmákba ütközését hangoztatták, és népgyűléseket tartottak, sőt a királyhoz is fordultak.

Az egész evangélikus egyház vezetése szinte egy emberként állt a polgári házasság szükségessége mellé, így Prónay Dezső egyetemes felügyelő, Baltik Frigyes, Gyurátz Ferenc püspökök, Fabiny Teofil, Szontagh Pál, Péchy Tamás zsinati tagok és sokan mások.

A polgári házasságról szóló törvény hivatalos indokolása arra mutat rá, hogy az állam legfőbb érdeke az, hogy a házassági jog a nemzeti összetartozás érzését erősítse, hogy ez az intézmény is összeforrasztó erő legyen a nemzetiségi és felekezeti különbségek által szétválasztott politikai nemzetre nézve. Szilárdság és jogbiztonság a házasság és a család intézményénél csak akkor valósulhat meg, ha mindegyik házasságra azonos jogszabály lesz irányadó.¹⁶

A polgári házasság kiállta az idők próbáját.

¹⁵ THÉBUSZ i. m. 427–429.

¹⁶ THÉBUSZ i. m. 415.

